

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТВОРЧЕСКИТЕ СПОСОБНОСТИ В ЧАСОВЕТЕ ПО СОЛФЕЖ

Нина Начева-Маркова

Summary: Basic trend in the musical-hearing education is the creative musical development. It is inherent in the complex processes of formation of large values of knowledge, artistic ideas, views, artistic taste, creative initiative and activity in contemporary personality, and it is increasingly used in playing the piano.

Creativity is a productive activity in which students take the most active part in the educational process. Tasks and forms of work are numerous and varied.

Key words: musical theory, creativity, creative imagination, improvisation, composing music, accompaniment, cadence, mood, tone, rhythm, intervals phrase variations, song, genre, voice, melody.

През последните години в учебната работа по солфедж, наред с традиционните раздели: развитие на музикалните способности, на различните видове музикален слух, на уменията за точно интонационно и метроритмично вокално изпълнение на нотен текст, изграждането на певчески навици и др., все по-голямо внимание се отделя на творческото развитие на слуха. Присъщо на сложните процеси за формиране качествата на съвременната личност, то е иновационна тенденция и перспектива в преподаването на солфедж, респективно в общата музикална методика. Предпоставките за това са много. Значението на творческата дейност се изразява в следното:

– Стимулира развитието на музикалния слух: ладов усет, метроритмичен усет, музикално-слухови представи, техните производни способности и форми на проявление.

– Развива различните категории музикален слух – тонововисочинен, метроритмичен, динамичен, тембров.

– Активизира слухово внимание, наблюдателност и музикална памет.

– Способства едновременно за емоционално и за съзнателно отношение на обучаваните към музиката.

– Разкрива индивидуалните възможности на всеки ученик.

– Формира творческо отношение на обучаваните към действителността, изгражда художествен вкус и критерии за осмисляне съдържанието на творби от различни интонационни стилове.

– Стимулира интерес към музикалното изкуство, формира потребност от развитие на музикалните заложби.

Творчеството е безусловна необходимост във всички професионални сфери. Без него няма развитие и напредък. Ето защо предназначението на музикално-творческите дейности е не да подготвят бъдещи професионални композитори, а да способстват за развитие на креативност, активност и самостоятелно мислене, които да се пренесат в цялостната дейност на личността.

Настоящата разработка има за **цел** да изясни теоретично проблема и да разкрие възможностите, тенденциите и образователните технологии за развитие на творчески способности в часовете по солфеж. Темата поражда необходимост от уточняване на понятията „музикално творчество”, „творческа дейност” и „музикално творческо развитие”.

Според проучената педагогическа и психологическа литература (Н. А. Ветлугина, К. В. Тарасов, И. Я. Лернер, А. Л. Леонтьев и др.), под *музикално творчество* се разбира създаване на нов продукт, значим за неговия създател, както и самия процес на създаването му, свързан с личните способности, умения и мотивация. В случая музикалното творчество се разглежда в два аспекта: като *процес* и като *продукт*. *Процесът* на творчество предизвиква спонтанно желание за импровизации, развива индивидуалните особености и въображението, способността за създаване на нещо ново, върху базата на вече съществуващ опит. *Продуктът*, т.е. творчеството, се формира чрез приложение на знания и умения, стимулиращи творческата активност и инициативност. Според Б. Теплов, музикалните

способности са индивидуални особености на личността, които се характеризират с успешно създаване на нов продукт. За да се достигне до значими творчески резултати, човек трябва да притежава високо равнище на развитие на различни качества: наблюдателност, бързина на реакцията, внимание, памет, емоции, знания, воля, опит, навици, интереси, умения да мисли и обобщава.

Най-често в психологията *творческата дейност* се нарича въображение. Музикално-творческото въображение се проявява в способност да се създава нещо ново, на основата на предишен музикален опит – на базата на активен вътрешен слух и музикална памет. Мозъкът комбинира, преработва, претворява елементите от миналия опит и ги пресъздава по нов начин. Творческата дейност е творчески акт, потребност на човек да твори, което го превръща създател на бъдещето.

Разглеждайки творческия процес в психологически аспект, А. Мелик-Пашаев посочва три основни звена: естетическа позиция, творческо въображение и съвкупност от специални знания, умения, навици, необходими за реализиране на художествената цел. Според Л. Десев „творчеството е свръхсложен синергетично-системен обект, съставен от фундаментални системи или подсистеми – социално-личностна, включваща твореца и неговата среда, и продуктивно-процесуална или креативна дейност, включваща творчески продукт” [3, 29]. Авторът прави уточнението, че диференцирането на тези две подсистеми е само в теоретичен, не и в практически аспект, защото те са взаимно свързани.

Всеки човек притежава предразположение към художествено-творческа дейност. Затова практически всеки може да се научи да твори. Това съвсем не означава, че от всички трябва да се направи композитори, писатели, художници, а по-скоро да се развият творческите му способности, да се превърне всеки в личност, в художник по душа. Не всички притежават еднакви музикални способности – някои интонират несигурно, но чуват добре, други запомнят мелодията потрудно, но имат развит усет за многогласие, а трети фиксират стабилно звуковисочинните отношения на тоновете за сметка точността на метроритъма. В процеса на творческата работа се осъществява психологическа податливост към нови идеи, придобива се сигурност и започва да се мисли аналитично. Ето защо в творческата дейност

трябва да участват всички, без изключение, независимо от нивото на техните способности.

Целесъобразно е развитието на творческите способности да започне колкото може по-рано. В детска възраст креативността се появява спонтанно и задейства редица психически процеси, които стимулират творческия акт, създавайки усещането за значимост. При децата въображението е много богато, а чувството за критичност – по-слабо развито. Затова те с удоволствие реагират на всички поставени задачи. Ако работата за развитие на творческите способности започне по-късно, могат да се срещнат затруднения поради липсата на някои умения и изградена самокритичност. Не случайно известният психолог Б. Теплов констатира, че ранното включване на децата в творческа дейност е напълно естествено и отговаря на техните потребности и възможности.

Творческото музикално развитие е такава организация на учебния процес, при която обучаваните вземат най-активно участие в образователната дейност. Изразява се в продуктивна активност – музикално-творчески и импровизационни упражнения, свързани с овладяване елементите на музикалната изразност: ладови структури, ладови степени, тоналности, метруми и размери, ритъм, интервали, акорди, функции, видове двуглас, триглас и пр. Творческите задачи притежават голям потенциал за цялостно развитие на личността.

Едни от най-важните предпоставки за музикално творческо развитие са: наличие на проблемна ситуация; на оригинални творчески задачи; на развити музикални способности; емоционална отзивчивост; наличие на теоретични знания и психомоторни способности, в резултат на натрупан музикален опит; на осъществяване междупредметни връзки с различните видове изкуства.

В музикалната педагогика, още в средата на XX в. немският композитор и педагог Карл Орф създава цялостна система за творческо развитие в детска и юношеска възраст, наречена „Шулверк“. Тя доказва, че творческото общуване с музиката активизира процесите на познание. Основен принцип на „Шулверк“ е: „уча, правя и творя“. Това позволява на обучаваните да изпълняват и създават музика заедно, да я опознават в реални, живи действия, а не в научно теоретизиране, да достигнат до музиката чрез музика и при това да се събудят собствените

им творчески сили. Главна цел на системата е самият творчески процес, възможността на обучаваните да изразят себе си.

За по-голяма ефективност при развитие на творческите способности в часовете по солфеж трябва да се спазват някои изисквания:

- творческите задачи да са достъпни;
- да се съблюдава стройна последователност – от простото към сложното;
- всички творчески задачи да са съобразени с учебния материал т.е., свързани с основните раздели в курса на обучение;
- творческите упражнения да се провеждат системно;
- творческата дейност да не заема голяма част от часа;
- творческата работа да започне през първата година на обучение;
- творчески навици да се възпитават преди нотното огромяване;
- да се отдели необходимото време и внимание за прослушване и обсъждане на творческите опити;
- музикалната импровизация да се превръща в основен вид творческа дейност, след натрупване на знания и музикално-слухови представи.

За да се повиши активността и готовността на обучаваните за самостоятелна работа е необходимо развитие и обогатяване на: мотивацията, логическите операции на мисленето (анализ, синтез, сравнение, обобщение, самостоятелна познавателна дейност и др.), на творческото въображение, уменията за прилагане на знанията и компетентностите в нови условия, способността за планиране на дейността, комуникативните умения и др.

В началния етап на обучение се обръща главно внимание на развитието на творческата инициатива, която способства за емоционално и в същото време съзнателно отношение към музикалното изкуство. Задачите са насочени към формиране на творчески способности за изразителност на изпълнението.

Едни от първите стъпки на творческо развитие се явяват музикалните игри. Чрез тях обучаваните се въвеждат в учебно-възпитателния процес по увлекателен и разнообразен начин, който поставя сериозни задачи. Музикалните игри поддържат активността, спомагат за по-добро възприемане на преподавания материал.

Други начални форми на творческа дейност са:

- рисуване на картина към песен или произведение за слушане;
- темброва импровизация по зададена тема;
- съчиняване на приказка с изложение хода на събитията, чрез имитация гласовете на героите;
- изработване на музикален съпровод (партитура) по зададена тема, като се използват тембрите на ДМИ;
- довършване на музикална фраза или съчиняване на музикален отговор;
- съчиняване на „sekonda volta”.

След нотното оgramотяване могат да се включат и други творчески задачи, които може да определим като втори етап за формиране на творческите способности:

- импровизация на мелодия по зададен ритъм;
- съчиняване на мелодия в която са включени изучавани интервали;
- съчиняване на мелодия по зададен лад или размер;
- съчиняване на мелодична каденца;
- съчиняване на вариации по зададена музикална тема;
- съчиняване на песничка по зададен текст;
- съчиняване на ритмичен съпровод към дадена песен или мелодия;
- подбор на съпровод;
- записване на диктовка с вариации и др.

Съчиняването на мелодия по зададен ритъм изисква предварително записване на ритмичния модел с нотни стойности. Метроритмичната схема се озвучава със сричка или върху ударен инструмент, а вече прозвучала, поражда асоциация за мелодическо последование.

Интересен пример на творческа дейност е свързан с темата „Интервали”. Вниманието на обучаваните се съсредоточава върху акустичната окраска на изучаван интервал, неговата неповторимост и художествено-изразни възможности. В подготвителния етап, към импровизацията се включва звучене на интервала в различни регистри и темпа, с разнообразни щрихи и динамични нюанси. Темата на заданието за импровизация се подбира съответно върху изразните възможности на всеки интервал. Импровизациите се включват в урока

чрез разнообразни дейности и употребата им в началото, средата или края на мелодичното построение. Тази творческа задача позволява не само да се твори, но и да се прилагат на практика придобитите знания и умения. По този начин се активизират процесите на усвояване и запомняне.

Съчиняването на мелодии по зададен лад или размер е свързано с развитие на ладов и метроритмичен усет. Осъществява се след теоретично запознаване с посочените музикални елементи. При съчиняване на мелодия по зададен лад е необходимо обучаваните да осъзнаят ладово-функционалните отношения в натуралния мажор и минор, да се овладеят техните разновидности. Тогава творческата задача може да се осъществи чрез неутрална сричка, подходящ текст или със слоговите имена на тоновете. Творческата дейност по зададен метрум се свързва с жанровата принадлежност на метрума, защото метроритъмът се възприема и осъзнава с конкретното му изразно значение. Задачите могат да се изпълнят както на ДМИ, така и чрез мелодични построения.

Друга елементарна творческа задача е довършване на мелодия по усет т.е., съчиняване на мелодична каденца. При тази, както и при следващите задачи обучаваният, който ще я реализира, се посочва предварително. В момента, в който преподавателят прекъсне мелодията, дава знак да се изпее съответното мелодично заключение, без да се нарушава метрическата пулсация. Ако към същата мелодия ще се съчинява друга каденца, мелодичното последование се изпява отново.

Съчиняването на вариации по посочена музикална тема се предхожда от изпяване на мелодичното построение, което не е необходимо да бъде запомнено точно. По този образец обучаваният импровизира подобни, понякога и твърде оригинални варианти мелодии.

При съчиняването на песен по дадено стихотворение е необходимо текстът да се прочете ясно и изразително, да се открие настроението и съответно определи характера на мелодията. След беседата текстът се скандира, за да се почувства метричната пулсация. Тогава се пристъпва към съчиняване на мелодията. Прослушват се няколко опита, тъй като първата фраза на мелодията е особено важна. Когато се попадне на подходящо начало, се включват и оста-

налите, които продължават фразата. Така от няколко опита се формира полуизречение. В съчиняването на песента фактически участват всички. Тя придобива по-завършен вид ако се хармонизира и импровизира клавирен съпровод с встъпление. Обикновено обучаваните изпълняват собствените си произведения с голямо въодушевление.

Съчиняването на ритмичен съпровод и избор на съпровод се осъществява след анализиране характера, структурата и особеностите на песента или мелодията. Подбират се подходящи инструменти, предлагат се и се коментират различни варианти. При избор на съпровод отначало може да се подбере по слух, басов глас, а покъсно и предложен съпровод от акорди.

Записването на диктовка с вариации се извършва подобно на съчиняването на вариации по зададена тема. Разликата е в това, че творческата задача е предшествана от музикално-слухов анализ – декомпозиране на мелодичното построение, последвано от закодиране на музикалната мисъл и създаване на нейни варианти.

За развитие на творческите способности може да се препоръчат и други упражнения: колективно съчиняване на мелодия във верига, съчиняване на вариации върху собствена тема, съчиняване на друг глас или мелодия, подбор на акордов съпровод и т.н. Тези форми в началния етап трябва да се опират на слуховите усещания.

Импровизацията или спонтанното съчиняване е една от най-интересните и най-сложните форми на творческо музициране, предполагаща свобода на въображението и мобилизация на креативните способности на обучаваните. Тя изпълва учебния процес с творчески дух и превръща дисциплината в увлекателно занятие. За осъществяването ѝ е необходимо натрупване на умения и знания. Първата важна стъпка се изразява в способност да се построява музикална тема – мелодия. От самото начало трябва да се обясни, че в народното и професионалното творчество най-ярките образци са своеобразни и не си приличат, но при това съществуват определени закономерности в техния строеж. Следва запознаване с правилата, които трябва да се спазват при съчиняване на мелодия: максимална изразителност; логика в ритмичната организация; интонационно единство; оригиналност на мелодията. Тогава се осъществява импровизация на музикална тема.

В курса по солфеж приложение могат да намерят и други творчески задачи:

- импровизация на мелодия на песен в различни жанрове;
- импровизация на основата на зададено хармоническо последование или каденца;
- съчиняване на втори глас към диктовка или песен;
- импровизация на мелодия в романтичен стил, на основата на хармоническа фигурация;
- импровизация на ритмичен канон;
- импровизация по зададен естрадно-джазов ритъм с използване на синкопи;
- импровизация на мелодии по хармонични модели на дадено цифрово обозначение и др.

В по-напреднал стадий на обучение, в който учебният материал се усложнява и можем да разграничим като трети етап, се откриват още по-големи възможности за творческа дейност: импровизация на мелодия с модуляция; мотивни импровизации с използване на септ-акорди, нонакорди и т.н. Изложените задачи не са задължителни, нито изчерпани. Всеки педагог може да разнообразява дейността и работата, внасяйки нови елементи. Необходимо е да се преодолее противоречието между използвания педагогически ресурс от образователни технологии и съвременните потребности от нов подход за развитие на творческите способности.

В нашето съвремие е невъзможно да не се споменат техническите средства, които задълбочават връзката между техниката и изкуството. Те предоставят огромни възможности за развитие на творческите способности в уроците по солфеж. Това са различни компютърни програми и електронни музикални инструменти с кийборд. В наши дни в музикалнообразователната дейност се използват софтуери, които условно бихме могли да разделим на: музикални, музикално-конструктивни, музикални енциклопедии, обучаващи програми, програми за импровизации, групово музициране, съчиняване на музика и др. Те предлагат неограничени възможности в музикалното изкуство и музикалната педагогика. С тяхна помощ звукът и тембърът могат да се моделират, а нотните партитури да се редактират. При работа с музикално произведение може да подберем готови

ритмични или мелодични схеми и аранжimenti, да се реализират различни работни модели. Необятните възможности за творческа дейност, които предоставят съвременните музикални технологии преодоляват стереотипите в обучението.

Без претенции за изчерпателност по темата ще обобщим: в съвременното музикално възпитание, значението на творческите навици и инициативност е безспорно. То се оказва все по-актуален проблем, който не трябва да се пренебрегва поради следните причини:

– Целенасоченото развитие на творческите навици влияе на интелектуалното и естетическото възпитание на обучаваните.

– Развитието на творческите способности в една област оказва благоприятно влияние върху формиране на творческо мислене, което може да се пренесе в други области и дейности. В този смисъл то се явява фундамент за формиране на общите способности на личността.

– Творческото развитие оказва влияние върху темпото и успешния социален прогрес. От него до голяма степен зависи нестандартното, инициативно и грамотно решаване на възникналите социални и професионални проблеми. Ето защо възпитанието на творческите способности трябва да се превърне във водеща задача на съвременното образование, а изкуството – в мощно средство за формиране на значими лични качества като: социално-комуникативна мобилност, готовност за творческа дейност, самостоятелност, отговорност, способност за решаване на проблеми.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Давыдов, В. В.* Теория развивающего обучения. / Рос. акад. образования. Психологич. ин-т. междунар. асоц. „Развивающее обучение” – М.: ОПЦИНТОР, 1996. 541 с.

2. *Данилов, М. А.* Умственное воспитание. // Сов. педагогика. – 2004. – № 12, с. 70–86.

3. *Десев, Л. и др.* Психология на творчеството. София: Парадигма, 2011.

4. *Захариева, В.* Развитие на творческите способности и познания за народната мелодика и метроритмика – два значими аспекта на музикал-

нослухового обучение. // Алманах, година 1, НМА „Проф. Панчо Владигеров”. Хайни, 2009, с. 131–146.

5. *Йонова-Тодорова, Зв.* Методика на солфежа. С.: ДИ „Музика”, 1990.

6. *Колев, Й.* Творческо музикално развитие на децата от предучилишна и начална училишна възраст. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1995.

7. *Мелик-Пашаев, А.* Психологические основы художественного развития. М.: МГППУ, 2006.

8. *Теплов, Б.* Психология музыкальных способностей. М., 1993.

LITERATURA

1. *Davaydov V. V.* Teoriya razvivayushtego obucheniya /Ros.akad. obrazovaniya. Psihologich. In-t. Mezhdunar. Asots. „Razvivayushtee obuchenie” – М.; OPTS INTOR, 1996 – 541 s.

2. *Danilov M. A.* Umsvenoe vospitanie // Sov.pedagogika. – 2004, № 12, 70–86 s.

3. *Desev. L. i dr.* Psihologiya na tvorchestvoto. Sofia: “Padigma”, 2011

4. *Zaharieva V.* Razvitie na tvorcheskite sposobnosti i poznaniya za narodnata melodika i metroritmika - dva znachimi aspekta na muzikalnosluhovoto obuchenie. // Almanah, godina 1, NMA „Prof. Pancho Vladigerov”. Hayni, 2009, 131–146 s.

5. *Yonova-Todorova, Zv.* Metodika na solfezha. S.: DI „Muzika”, 1990.

6. *Kolev, Y.* Tvorchesko muzikalno razvitie na detsata ot preduchilishtna i nachalna uchilishtna vazrast. Sofiya: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski, 1995.

7. *Melik -Pashaev.* Psihologicheskie osnovui hodojestvennogo razvitia. М. : MGPPU, 2006

8. *Teplov. B.* Psihologiya muzikalnuih sposobnostei. Moskva, 1993.